

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS A JUGOSZLÁV TÁRSADALOM TÖRTÉNELMI JELENÉRŐL ÉS FEJLŐDÉSÉNEK LEHETŐSÉGEIRŐL

A tudományos tanácskozást, amelyet 1972. január 10-e és 13-a között Bléd-ben tartottak meg a JKSz Elnöksége mellett működő Társadalmi Kutatóközpont szervezésében — a köztársaságok és a tartományok 64 tudósának közreműködésével —, egyéves kutatómunka előzte meg. A tanácskozás folytatására Szarajevóban, a Politikai Tudományok Karán került sor március 1-től 3-áig. Ez alkalommal A jugoszláv szocialista öngazgatású társadalom fejlődésének törvényszerűségei és távlatai c. makroprojektum szintetikus tanulmányait vitatták meg a résztvevők.

A meghívottak között ott volt az ország számos kiemelkedő társadalmi és tudományos dolgozója, valamint azoknak az egyetemistáknak a csoportja, akik ezen a Karon folytatják diplomálás utáni tanulmányaikat, s akik közvetlenül részt vesznek e makroprojektum kidolgozásában.

A vita alapját dr. Dušan Bilandžić, dr. Zoran Vidaković tanár, dr. Stipe Šuvar tanár, Roman Albreht és dr. Adolf Dragičević tanár öt bevezető tanulmánya szolgáltatta. A vita során dr. Ljubisav Marković tanár is önálló platformmal lépett elő.

Minden tanulmányra és felszólalásra a probléma interdiszciplináris megközelítése a jellemző, amely első ízben fordult elő gyakorlatunkban.

A tanulmányok és felszólalások célja kettős volt. A tanácskozásnak ugyanis egyrészt irányt kellett szabnia annak a hároméves tudományos kutatásnak, amelyet a JKSz Elnöksége mellett működő Társadalmi Kutatóközpont folytat, hogy kidolgozza a jugoszláv szocialista öngazgatású társadalom fejlődési törvényszerűségeinek és távlatainak makroprojektumát, másrészt pedig a neves tudósok közreműködésével összegezni kellett ismereteinket Jugoszlávia jelenlegi történelmi pillanatáról és társadalmi fejlődésének alapvető irányzatairól, hogy azután ezt a politikai gyakorlatban felhasználhassuk. Említésére méltó továbbá, hogy mindezek a tanulmányok a JKSz Elnökségének XXI. ülése előtt íródtak.

Beszámolóinkban csak az öt bevezető tanulmányt és dr. Ljubisav Marković platformját ismertetjük.

DUŠAN BILANDŽIĆ HIPOTÉZISE

Dr. Dušan Bilandžić globális értékelése szerint az öngazgatású szocializmus koncepciójának megvalósítását e pillanatban a pangás jellemzi. Jugoszlávia társadalmának fejlődésében megerősödtek az öngazgatás ellenes irányzatok, s emiatt a JKSSZ-nek erőteljes eszmei és politikai akcióba kell kezdenie. Értékelését a következőkre alapozza:

— mint minden szocialista államban, ahol a munkásosztály került hatalomra, igen erőteljes a törekvés az „államszocializmus” rendszerének és a politikai bürokrácia korlátlan hatalmának bevezetésére. A jugoszláv forradalom az öngazgatású szocialista társadalom kiépítésével elkerülte a despota-bürokrata fejlődést;

— fejlődésünk húsz esztendeje alatt legfőbb törekvésünk a forradalmi unitarista-etatista rendszer felbontására és transzformálására, a munkásöngazgatás elveire épülő társadalmi viszonyok kialakítására irányult. Az alapvető és a még mindig áthidalhatatlan akadályt a nagy-állami etatizmus képezi;

— a centralisztikus etatista rendszer letörésével az elmúlt húsz év folyamán aláásódott a társadalom egész szervezete, minden intézménye és értékrendszere, új viszonyok jöttek létre, a társadalmi-politikai erők átcsoportosultak, és a széles demokrácia talaján szöges ellentétben álló elgondolások vertek gyökeret, s mögöttük megfelelő társadalmi erők sorakoztak fel. Dr. Bilandžić véleménye szerint épp ez a megosztódottság és a különféle történelmi irányzatokat képviselő társadalmi erők egymás közötti harca jellemzi a legjobban országunk történelmi jelenét;

— a társadalmi valóság és a JKSSZ kinyilvánított céljainak összevetéséből arra a következtetésre jutunk, hogy a JKSSZ programjának megvalósításában pangás következett be. Ezt bizonyítja a tény, hogy a munkástanácsok inkább az ügyviteli folyamatok eszközei, semmint politikai tényezők. Ennek alapján a szakvezetői csoportok hatalma mindinkább kiterjedé-lyesedik.

A munkaszervezetek az anyagi termelésben (tehát a munkások legnagyobb tömegei) egész háború utáni fejlődésünkben alárendelt gazdasági és politikai helyzetben vannak. A hatalmat felettük korábban az állam képviselte, most pedig azok a társadalmi erők és intézmények gyakorolják, amelyek közvetítő szerepet töltenek be — elsősorban a pénzt, az árut és az érdekeket közvetítik.

— nem dolgoztunk ki olyan tervrendszert, amely megfelelné az öngazgatásos piaci tervgazdálkodás feltételeinek. A társadalmi tervezés a fejlődés prognózálására szorítkozik, a hosszúlejáratú gazdasági és társadalmi fejlődés tekintetében viszont szinte egyáltalán nincsenek tényleges nemzeti céljaink és megfelelő hatóeszközeink.

Dr. Bilandžić végül megállapítja, hogy az öngazgatás törvényszerű törekvése a kor emberének, ezért, mint második változat, az etatizmus vagy a technokrácia hatalmi főlényé a tőkés társadalmi viszonyok hatótényezőjeként nem jöhet számításba. Ezért azt javasolja, hogy amíg a nyitott társadalmi kérdések szükséges eszmei-politikai és rendszerbeli megoldási lehetőségei nem fejlődnek ki, első lépésként fel kell újítani a pártirányítás egyes funkcióit, s ugyanakkor fenn kell tartani és tovább kell fej-

leszteni az árutermelési rendszert. A pártirányítási funkciók egyes részének felújítása semmiképpen sem élesztheti újjá az etatizmust, mert annak hatalma már végképp el van temetve.

ZORAN VIDA KOVIĆ HIPOTÉZISE

A jugoszláv társadalomban felütötte fejét az osztálytagozódás megújulásának veszélye, s ezt csakis a társadalmi újratermelés gyökeres megváltoztatásával, a munkásság tömegmozgalma alapján fékezhetjük meg.

Az osztálytagozódás megújulásának legfontosabb terepe a mai jugoszláv társadalomban, dr. Vidaković szerint, a közgazdaság. Ezen a területen megtalálható nemcsak a szocialista társadalom osztálytagozódásának tartós anyagi forrása (a bérmunka, az értéktöbblet halmozódása), hanem a legújabb időszakban itt egybekovácsolódott társadalmi hatóerők eltolódásának fő láncolata is, a szociális csoportok, továbbá azok az intézmények és ideológiák, melyeknek felemás alakzatában a korai szocializmus eszméitől az osztálytársadalom megújításának erőteljes törekvéséig minden megtalálható. A társadalmi hatóerők eltolódásának folyamata azzal kezdődik, hogy a felhalmozott értéktöbblet felemás alakzata tőkeszerű formát ölt magára. Ennek alapján a gazdasági eredmények korábbi vegyes formái (a gazdálkodás motiváltsága és értelme, a gazdasági ésszerűség mércei) felbomlanak — azaz állami nyereségre és korlátozott öngazgatói jövedelemre oszlanak — és fokozatosan profitszerű formát vesznek fel. Az eltolódás azzal fejeződik be, hogy az integrált társadalmi munkát alárendeljük a tőke koncentrációjának és központosításának logikájával szemben. Az állami monopóliumtulajdon intézményes felbontásával — mondja dr. Vidaković — a felhalmozott értéktöbbletnek ez a felemás alakzata (amely a termelés egy hosszabb korábbi időszakának egész értéktöbbletét magában foglalja) nem azokba a pénzalapokba ömlik át, amelyekkel a közvetlen társadalmi kapcsolatban álló öngazgató termelők rendelkeznek, hanem tőkévé változnak, és a bankok meg más (bel- és külkereskedelmi áruforgalommal foglalkozó) gazdasági szervezetek irányítása alá kerülnek, amelyek így módon rendkívüli előnyökre tesznek szert a gazdasági folyamatok többi részvevőjével szemben. Az így átömlésztett, korábban egybegyűlt értéktöbblet mint a bővített újratermelés tőkéje termelődik újjá, és a tőkés újratermelés logikája szerint termékenyül meg. A korábbi felhalmozódás felemás alakzatai a régebben kialakult politikai struktúrák külön szegmentumainak közvetítésével alakulnak át tőkévé, a politikai hatalom egyes formális és nem formális csoportjainak befolyása útján, ide értve az államigazgatás szerveit is. Dr. Vidaković szavai szerint ez a politikai folyamatokhoz való kapcsolódás kritikus pontját képezi, mert ezt a hatást nem csupán az egyes bürokrata csoportosulások különleges érdekei motiválják, hanem az egyes expanzív gazdasági ágazatok partikuláris érdekei is, amelyek egyre jelentősebbé válnak egyes vidékek, köztársaságok gazdasági fejlődése szempontjából. A korábbi felemás politikai struktúra bürokrata (államkapitalista) rétege így módon tehát a bába szerepét tölti be a tőke ilyen formájának világára hozatalában.

A jugoszláv társadalom visszafejlődési objektív lehetőségének megfelel

az az irányzat, hogy a kiváltságos társadalmi csoportok olyan szociális formációvá alakuljanak át, amely a társadalom osztálytagozódása során vezető szerepre tehet szert. Ez az irányzat nem uralkodó ugyan — állapítja meg dr. Vidaković —, s nem is csupán elméleti vitatéma, de nyílt kihívás a munkásmozgalom számára. Esetleges megerősödése a jövőben attól függ, hogy önállósulása során milyen politikai és eszmei alakot ölt magára, megpróbálja-e saját vágányára terelni az idegen szerelvényt (a kommunista mozgalmat, az öngazgatást, a munkásmozgalom politikai hatalmát, az öngazgatású szocializmus eszméit és társadalmi normáit, a szocialista nemzeti függetlenséget), vagy pedig megkísérli aláásni és lerombolni ezt a szerelvényt, hogy létrehozza a sajátját. Mindenesetre azok a társadalmi erők, amelyek az osztálytársadalom eszméit hordozzák magukban, csak úgy ragadhatják magukhoz a vezető szerepet a társadalomban, ha meglovagolják a munkásmozgalmat, vagy bitorolják annak egyes eredményeit.

Dr. Vidaković véleménye szerint a munkásmozgalom emancipációjának három támpontja van:

1. Objektív helyzeténél fogva a fejlett munkásosztály gyökeres változásokra törekszik a társadalmi történések során, mert eszmeileg nem békülhet meg a meglevő társadalommal, amely a szervezett politikai és eszmei élet peremére szorította

2. Az életfontosságú társadalmi problémák megoldásának útja Jugoszláviában egy olyan munkásosztály kialakításán vezet át, amely képes mozgó és összefogó erejévé válni a társadalmi termelés öngazgatású szervezetének.

3. A jugoszláv kommunista mozgalom emléke és hagyományai.

STIPE ŠUVAR HIPOTÉZISE

Dr. Šuvar azon a véleményen van, hogy az öngazgatási fejlődés Jugoszláviában e pillanatban megtorpant a megsemmisítésére törekvő társadalmi irányzatok fala előtt. Társadalmunk csak úgy biztosíthatja szocialista fejlődését, ha továbbfejleszti a munkádemokráciát, amelynek mindenekelőtt a munkások minden döntőképes társadalmi testület által való támogatásában kell kifejezésre jutnia. Így megfogalmazott általános értékelésében abból indul ki, hogy az öngazgatási irányzat forrása a néptömegek forradalmi öntevékenységében rejlik, amely a forradalom fegyvertényeiben vette kezdetét. A forradalmi etatizmus intézményes megmerevedésének fázisában a forradalom élcsapata nem hozott tudatos határozatot a munkástanácsok bevezetéséről, és arról, hogy a belső igazgatás hatáskörét a gazdasági szervezetekben a munkaközösségekre kell átruházni. Emiatt az öngazgatás kezdetétől egészen máig bizonyos vonalakon csökkenő erejű volt a harc, amit a közvetlen öngazgatás kialakításáért folytattunk az anyagi termelésben. Erősödött az irányzat, hogy a közvetlen öngazgatás formáit közvetett formákkal cseréljük fel, továbbá hogy a munkásokat kiszorítsuk a már korábban elfoglalt társadalmi pozícióikból is (a munkástanácsok összetétele, a XV. alkotmányfüggelék, a Termelők Tanácsának sorsa), a munka társadalmi integrációja pedig a munkástól elidegenített munka feltételei között valósult meg (állam, öngazgatás ellenes integrációk, bankok és más közvetítők).

Társadalmunk magas fokúan konfliktusos — állapítja meg dr. Šuvar — mégpedig azok miatt az ellentétes irányzatok miatt, amelyek egyrészt a munkásosztály vezető szerepének elvitatásában, másrészt abban nyilvánulnak meg, hogy az öngazgatás útján a munkásosztály egyre inkább megszabadul függő helyzetétől. Dr. Šuvar ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez a feszültség a jugoszláv társadalmi viszonyokban nem valami fokozott gyöngeséget jelez más társadalmakhoz viszonyítva, hanem épp ellenkezőleg: meghatározott előnyeit igazolja, mert sokféle nyílt lehetőséget tartalmaz.

Az államtulajdon monopolhelyzetéből adódó bérvizonyok elemei, s ezeknek összekapcsolódása a munkásosztályon belül végbemenő osztályjellegű rétegződéssel ma is alapját képezik a termelők alárendeltsége megújításának vagy legalábbis fenntartásának, a másik oldalon pedig a közvetítő társadalmi rétegek kiemelkedésének és kiváltságos helyzetének. Bekövetkezett a pénzeszközök önállósulása a bankokban, a kereskedelemben, különösen a kiviteli-behozatali vállalatokban, s ezek az eszközök most az elidegenített tőke módjára viselkednek, sok mindenben a legjellegzetesebb tőkés viszonyokat tükrözik. Az eszközöknek a termelő közösségektől való elidegenítésével felújulnak a bérvizonyok, a másik oldalon pedig kiváltságos társadalmi rétegek alakulnak ki, amelyek a csoporttulajdon monopóliumával élve pénzoligarchiát vezetnek be, s ez a parazita alkuszréteg, a technobürokrácia a munkásság új messiásává kiáltja ki magát.

Ilyen feltételek mellett fennáll a tényleges veszélye annak, hogy a munkásöngazgatást véglegesen menedzser-öngazgatássá züllesztik, melynek anyagi alapját az eszközök technokrata-monopolisztikus koncentrációja és centralizációja képezi.

Hogy a deetatizáció helyet adjon az öngazgatásnak, az újratermelés megszervezésére néhány olyan mechanizmust fogadtunk el, melyek hagyományosan a kapitalizmushoz kapcsolódnak (piaci irányzat), s itt jeleznik meg a második változat, a törpeburzsoá szocializmus. Dr. Šuvar szavai szerint ez a változat egyszerű vakvágány a nemzetközi szintű, korszerű társadalmi fejlődés pályájához képest, mert csak a liberálkapitalizmus kései maradványának tekinthető, amelynek még az a távlata sincs meg, hogy idővel modern nagykapitalizmussá alakuljon át.

A szocializmus céljainak a minél gyorsabb műszaki fejlődésre való leegyszerűsítése fecsegéssé süllyeszti a politikát, és olyan társadalmi viszonyok kiépítéséhez vezet, amelyben a technokrata elit tartja kezében a hatalmat, a munkásosztály pedig a manipulációs parancsolgatás gyűlölt objektumává alakul át. A társadalom tehát a munkásérdekek teljes érvényesülését, a megfelelő légkört a KSz-ben és a szakszervezetben, kizárólag az alapot képező munkásdemokrácia továbbfejlesztésével, a munkásoknak minden határozathozó testületben való döntő fölényének biztosításával teheti lehetővé.

ROMAN ALBREHT HIPOTÉZISE

A munkások társadalmi elidegenedésének és a jugoszláv társadalom rétegződésének folyamata nem mutat hanyatló irányzatot, hanem igen erőteljesen fokozódik, és mélyülnek a különbségek. A lépések láncolatá-

nak karikaszeme, amely biztosíthatja a munkások társadalmi elidegenedési folyamatának túlhaladását, nem más, mint a JSzSzK Alkotmánya ún. munkásfüggelékeinek megvalósítása.

Roman Albreht véleménye szerint a munkások társadalmi elidegenedésének forrását a termelőerők jelenlegi fejlettségi foka és a munkamegosztás elért szintje képezi. Szerinte az elidegenedés alapvető formája a fizikai elidegenedés, amely elkerülhetetlen, de születőben van a társadalmi elidegenedés irányzata is, az olyan cserefolyamat, amely az értékkülönbözőségen alapul, s az a törekvés jellemzi, hogy az értékeltéréseket a munka szerinti elosztással magyarázzák, az összehangoláson és együttműködésen alapuló munkaszervezést pedig hierarchikus szervezkedéssel helyettesíték.

Az alkotmányfüggelékek elfogadásával végére értünk annak az időszaknak, amelyben társadalmunk még bizonyos kételyekkel tekintett a jövedelem koncepciójára. Ennek bizonyosságát Albreht Roman az elfogadott megoldásokban látja, amelyek a munkásoknak a társult munkában betöltött gazdasági helyzetére vonatkoznak, s amelyek meghatározzák a gazdasági viszonyokat a társadalmi újratermelésben. Véglegesen elvetettük tehát azt a tételt, amely szerint a jövedelem állítólag csak egy „szubjektívista gondolatfórmedvény”, és ismételten megerősítettük ismeretünket, hogy a jövedelem kategóriája logikus következménye a munka és a tőke összekapcsolódásának társadalmi valóságunkban, amely — Albreht Roman felfogása szerint — a szocialista forradalom stratégiai célkitűzése is egyben.

A munkások társadalmi elidegenedésének túlhaladása érdekében három irányban kell hatást kifejteni:

1. Fel kell számolni azokat a tényleges okokat, amelyek az elidegenedéshez vezetnek.
2. Szembe kell fordulni az elidegenedést hordozó erőkkel, amelyek az elidegenedést a termelés uralkodó viszonyaként akarják feltüntetni.
3. Intézményesíteni kell az öngazgatást, és világosan körül kell határolni annak szervezett politikai és társadalmi hatóképességét.

Ennek érdekében a társult munkában egyesíteni kell az erőket, amelyek ténylegesen érdekeltek a társadalmi reform továbbfejlesztésében, s amelyek képesek letörni az alkotmányfüggelékek megvalósításával szemben az ellenállást.

ADOLF DRAGIČEVIĆ HIPOTÉZISE

Mint a nagyvilágban mindenütt, a társadalmi folyamatok Jugoszláviában is egyre erőteljesebben juttatják kifejezésre a szervezők és a szakemberek szerepének növekedését, s ez a munkásosztály gazdasági győzelmét jelenti, ami lényege és célja a munkásöngazgatásnak. Pangásról tehát nem lehet beszélni, és még kevésbé az öngazgatás válságáról, hiszen az utóbbi években ezen a téren nagy eredményeket értünk el.

A burzsoázia és a bürokrácia rétegének történelmi felváltását a szervezők és a szakértők rétege részéről (Galbreit definíciója szerint a „Technostruktúra” részéről) dr. Dragičević a mai kor legalapvetőbb forradalmi tár-

sadalmi változásának tekinti. Ez a társadalmi változás forradalmi jellegű és törvényszerű, s benne a szervező a munkásosztály győzelmét látja.

A tudományos-technikai forradalom dr. Dragičević szerint a társadalmi változások legfontosabb mozgató ereje, amely gyors változásokhoz vezet a modern társadalom szociális összetételében, és módosítja a vállalatvezetők, a szakemberek, a tisztviselők és a munkások számarányát a munkaszervezetekben és a társadalmi közösségekben. E változások során a szerző véleménye szerint a munkások és a tisztviselők szakértőkké és szervezőkké lépnek elő, hogy végül is teljes egészében a szakértők és a vállalatvezetők osztályába sorolódjanak, ily módon is igazolva Marx gondolatát, amely szerint a munkások a termelőerők egy bizonyos fejlettségi fokán már csak mint a termelés ellenőrzői és szervezői állnak majd a gépek mellett.

A munkásosztályban olyan változások mennek végbe, amelyek megváltoztatják egész társadalmi lényét. Világméretű történelmi fordulatok ezek, amelyek a szocializmusnak és az öngazgatásnak univerzális jelleget adnak, s mint egységes világfolyamatot ábrázolják. Ilyen megvilágításban a mi öngazgatású társadalmi újratermelésünk úgy jelentkezik, mint az általános társadalmi újratermelés meghatározott történelmi formája, s mint sajátos út, amely a kommunista társadalom korának kezdetéhez vezet. A szocialista rend általános jellege és törvényszerűsége szerint a munkásosztály általános érdekei mindaddig, amíg nem vívja ki véglegesen gazdasági győzelmét, tehát amíg nem veszi kezébe közvetlenül a termelőeszközöket és a munkaterméket, közvetve jutnak érvényre. A munkásosztály sohasem volt, és sohasem lesz képes arra, hogy közvetlen formában lépjen fel, de mindig megtalálja a maga közvetítőjét.

A munkásosztály első győzelmét a kommunista párt megalakítása jelenti, s dr. Dragičević szerint ez képezi az eszmei győzelmet. A munkásosztály második győzelmével létrejön a szocialista államközösség — ez tehát a politikai győzelem. Jugoszláviában a munkásosztály most a gazdasági győzelemért folytatja a harcot, s legeminensebb képviselői most a társult munka szervezői és szakértői.

Ezekkel a tétélekkel összhangban dr. Dragičević szerint a pártnak is megfelelő típusúnak kell lennie, fokról fokra nyomon kell követnie a munkásosztály fejlődési logikáját. Amikor tehát a munkásosztály eszmei győzelméért folyik a harc, a párt az osztály felé fordul, s annak és önmagának környezetében találja meg tevékenységének legjelentősebb területét. A politikai győzelem idején a munkásosztály pártja az állam felé fordul és legjobb kádereit a hatalmi szervekbe összpontosítja. Amikor végül a munkásosztály gazdasági győzelméről van szó, akkor egészen világos, hogy pártjának a felé a társadalmi réteg felé kell fordulnia, amely a hordozója ennek a győzelemnek, ez pedig a szakértők és a szervezők rétege. Az ő soraikba kell tehát átirányítani a párt legjobb kádereit, a tagság többségét és áthelyezni a Kommunista Szövetség tevékenységének legfőbb területét.

Ezt az irányzatot igazolják dr. Dragičević szerint azok a nagyarányú változások is, amelyek az öngazgatók 1957-ben megtartott I. kongresszusával szemben a szakértők és a vállalatvezetők javára 1971-ben a II. kongresszuson következtek be, amikor a munkásosztály „felső” rétegei, vagyis a szakértők és a szervezők jutottak túlsúlyba az öngazgatók kép-

viselői között (a delegátusok 2/3 része a szakértők és a vállalatvezetők sorából került ki).

A szakértők tudása és a vezetők tehetsége körül forog az egész öngazgatású társadalmi rendszer. Az ő érdekeik rejlenek az összes eszmei nézeteltérések, politikai összetűzések, nemzeti forrongások és tudományos véleménykülönbségek mögött. Semmi jó sem származhat arra a mai közösségre — mondja dr. Dragičević —, amelyik fékezi a szervezők és a szakértők lendületét és expanzióját, illetve, amelyik nem hozza létre az összes szükséges feltételeket, és nem tesz meg minden hasznos intézkedést avégett hogy biztosítsa a lehető legkedvezőbb fejlődésüket és működésüket. Ezért a Kommunista Szövetségnek is lépést kell tartania ezzel a fejlődéssel, mert rá és az egész társadalomra nézve is nagyon káros lenne, ha lemaradna. A reá háruló feladatoknak a fejlődés jelenlegi szakaszában a KSz csak úgy tehet eleget, ha „a szervezők és a szakértők” pártjává válik — ugyanolyan értelemben és ugyanolyan módon, mint amikor a munkások pártja volt (az eszmei győzelemért folytatott harcban), és mint később, amikor a „tisztviselők” pártja lett (a politikai győzelem és a szocialista állam kialakítása idején).

LJUBISAV MARKOVIĆ HIPOTÉZISE

Dr. Ljubisav Marković négy hosszabb közbeszólás keretében fejtette ki saját platformját az időszerű társadalmi helyzet általános értékeléséről folytatott vitában.

Véleménye szerint társadalmi fejlődésünk mai fokán nagyobb mértékben kell megszabadulnunk a szocializmusról, a társadalomról és az öngazgatásról vallott idealisztikus elképzeléseinktől, s ily módon meggyőződhetünk róla, hogy az előzőekben kifejtett, hipotézisekben támadott viszonyok egész sora nem torzulásos jelenség, s nem jelenti a szocializmus elárulását. A sikeres fejlődés azért teremtett válságot, mert kérdésessé tette a gazdasági és politikai életben jelen való bürokratikus gyakorlat további ésszerűségét és célirányosságát. Olyan csonthéj ez, amely akadályozójává lett az ipari társadalom kiteljesedésének. Az öngazgatás tehát nem került válságba.

Sikeres fejlődésünket már a szövetségi állam funkcióinak deetatizálása jelzi, vagyis a szövetség most már megszűnt tulajdonosa lenni a nagy társadalmi tőkének. Sajnos, a deetatizáció egyelőre az új köztársasági tulajdonosok javára fejeződött be, most ők tartják a kezükben a társadalmi viszonyok egész struktúráját, átvették a tőke elosztásának jogát és a döntőbíró szerepét. A fejlődés ilyen alakulásának szerinte meghatározott objektív okai vannak. Közéjük tartozik a tőke alacsony szintje, a szegénység az értékek anyagi szubsztanciájában, a jövedelemben, az általános képzettség fokában. Dr. Marković itt érkezik el helyzetértékelésének egyik legfontosabb pontjához, amit ő maga ingadozásaink titkának nevez. Ez a titok nem más, mint a szegénység nyomása egész társadalmi-gazdasági fejlődésünkre. A szocializmus és az öngazgatás lényegéről szólva dr. Marković a gazdasági viszonyokat helyezi előtérbe, és rendkívül fontosnak ítéli meg „a gazdasági élet nagyobb részarányát a társadalmi életben”. Véleménye szerint az öngazgatást az motiválja, hogy a gazda-

sági viszonyoknak fokozottabb szerepet kell betölteniük a társadalmi viszonyokban. Az öngazgatás nem cél, és nem a munkások törekvése, hanem annak szükségszerűsége, hogy megmeneküljünk az etatizmustól, s hogy biztosítsuk a személyi szabadságot. Ezért az öngazgatásnak úgy kell kialakulnia és érvényesülnie, mint arra való képességnek, hogy fejleszteni tudjuk a munkagazdálkodást. A modern társadalom értelmét és törekvését nem az öngazgatás jelenti, hanem a szocializmus, a szocializmus értelme viszont nem a munkásöngazgatásban van, hanem az értéktöbblet termelésében megnyilvánuló jobb gazdálkodásban, továbbá az állami tisztviselő helyett a munkásnak mint hatótényezőnek az aktiválásában, s végül abban, hogy ezzel helyet ad a demokratikus és emberi viszonyoknak az önkény helyett.

Mindezekről a témamegközelítő tanulmányokról és alapul szolgáló platformokról sok vita folyt Blédben és Szarajevóban is, de a végérvényes értékeléseket majd csak azon a következő tudományos tanácskozáson mondják ki, amelyet a közeljövőben hívnak össze.